

İbn-i Rüşd'ün değişim ve ıslah projeleri

Muhammed Âbid el-Câbirî
Tercüme: Doç. Dr. Galip Yavuz

İbn-i Rüşd'ün inanç, hukuk felsefe, tıp vb. alanlara katkılarını bir makaleye sığdırabilmek mümkün değildir. Bu nedenle İbn-i Rüşd'ün daha önceden ortaya konulmuş olan yönlerine değineceğiz.

Bir değişim ve ıslah projesinin sahibi olan Kurtubalı filozof İbn-i Rüşd bütün Arap ve İslam kültürünün ihtiva ettiği inanç, hukuk, felsefe, tıp, pozitif bilimler, dil ve siyaset vs. alanların her birinin temellerine inmeyi hedeflemiştir. Mesela; o inanç alanında hedeflerini açıkça ifade etmiş, özellikle, "Faslu'l-Makâl fi mâ Beyne'l-Hikmeti ve's-Şerîati min'el-İttisâl", "el-Keşfu an Menâhicu'l-Edille fi Akaidi'l-Mille" ve "Tehâfutu't-Tehâfut" adlı kitaplarının telif amacını vurgulamış ve kendi deyimiyle; "Hukuk alanına giren değişiklikler konusundaki inançları tashih etmek ve bu kitaplarla şeriatın, halkı yönlendirdiği zahire dönmek" diye ifade etmiştir.

Fıkıh alanında ise çalışmalarını "ed-Dârurî fi Usûli'l-fikh" adlı eseriyle ortaya koymuştur. Bu eserine, o dönemin fakihlerine yönelttiği eleştirilerle başlamış, bu bağlamda "Görülüyor ki onlar avam ve taklit düzeyindedirler." demiştir. Bu nedenle İbn-i

Rüşd, içtihat kapısının açılması konusunun tas-hihine, ıslah ve değişim projeleri kapsamında, fıkıh imamlarının ihtilaf sebeplerinin ortaya konulmasına karar vermiştir.

Bu konuda yazmış olduğu kitabı “Bidâyetü’l-Muc-tehid ve Nihâyetü’l-Mugtesid” dır. Eskilerin tabiriyle böyle bir eserin benzeri telif olunmamıştır. İbn-i Rüşd bu eserinde, İslam fikhını eleştirel bir biçimde dört mezhebi birbirleriyle mukayese edip, ihtilaf et-tikleri yönleri ve sebeplerini ortaya koyarak, şeriatın maksadına en yakın olanı tercih etmiştir.

Felsefi alana gelince; İbn-i Rüşd, felsefedeki ilk ese-rinde amacını, Aristo’nun ilmi görüşlerinin hülasası-nı ortaya koymak ve tartışma konularından arındır-mak olarak açıklamıştır. Bunu yaparken de Yunan fi-lozoflarından yalnızca en ikna edici ve hüccet yö-nünden sağlam olan Aristo’nun eserlerini esas al-mıştır. Ancak sonuca giderken kendi düşünce çizgi-si üzerinden yürümüştür. Bu konudaki gerekçesi; Aristo’ ekolünün kendi düşüncelerini iktiza ediyor (gerekli kılıyor) olmasındandır. Buradan da hareketle İbn-i Rüşd için, Muallim’i Evvel’in yani Aristo nun salt bir yorumcusu değil, aksine olanca gayreti-ni harcayarak Aristo ekolünün boşluklarını dolduran onun mükemmili yani tamamlayıcısı konumunda ol-duğunu söylemek gerekir.

Tıp alanına gelince, kaleme almış olduğu “Kitabu’l-Kulliyât fi’t-Tıb” adlı eseriyle tabâbeti, ilmi temelle-re oturtmayı hedeflemiştir. “Tabipliğin, pratik tıbbi tecrübe ve birikimler neticesinde hazır ilaç tavsiye-sinde bulunup her hastalığa ilaç yazmak,- ki bunu yapanlar bazılarının deyimi ile tıp alanına en uzak insanlardır- tahminler yürütmek ve nesilden nesle aktarılan bilgiye dayalı uygulamalar yapmak değil, özellikle doğal tıp alanındaki uygulamaların cüzî olanlarının genel küllî uygulamalar altında münde-miç olmasını sağlamak gerekir.” diyerek, bu konuda bir görüş ortaya koymaya çaba göstermiştir.

Tabiat bilimlerinde ise İbn-i Rüşd, en büyük bilim-sel projelerinden biri olan astronomi biliminin ıslahı projesinden, ilmi hayatının başından beri hiç ayrı ka-lamamıştır. Bilindiği gibi astronomide o dönemde Batlamyus ve onun kâinat sistemi anlayışı kabul gö-rüyordu. İbn-i Rüşd’ün içindeki bu yönelimi tahrik eden amil, Batlamyus nazariyesinin diğer tabiat bi-limlerinin benimsediği kıstaslara uymamasıydı. Çünkü İbn-i Rüşd’ün nazarında hakikat birdi. Onun

için ilim de bir olmalıydı. İlimlerin çatıştığı yerde hakikatin kaybolacağını düşünüyordu. İbn-i Rüşd bu projeye 27’li yaşlarında bazı yıldızları incelemek üzere Marako’da Atlas dağlarında başlamıştı. Haya-tı boyunca da ilgisini devam ettirdi. Fakat uğraşılari-nin ve diğer projelerinin çokluğu defeatle astronomi ile olan yoğunluğunu ertelemesine sebep olmuştur. Yaşı ilerlediğinde de artık takatinin kalmadığını ifa-de ederek, kendinden sonra gelenlerin bu işi üstlen-meleri temennisinde bulunmuştur. Nihayet kendisin-den sonra bu görevi, batıda Patagius adıyla bilinen (vefat, 601 h.) öğrencisi Nureddin Ebû İshâk el- Bat-rûcî üzerine almıştır. Nureddin Ebû İshâk el- Batrû-cî bilahare bu konuda Avrupa’da en çok müracaat edilen kitap haline gelen eserini telif etmiş ve böyle-ce şöhreti, Kopernic’in modern astronomi nazariye-sini ortaya atmasına kadar devam etmiştir.

Arap gramerinin ıslahı konusunda da, Moritanya’da bulabildiğimiz “ed-Darûrî fi’n-Nahv” adlı eseri daha evvel bilinmeyen önemli bir kitaptır. Bu kitap Arap gramer yapısının yeniden ele alınmış bir biçimdir. Bu kitabı kendisi “ilmi metoda en yakın, pedagojik açıdan en kolay, anlamları algılayabilme yönünden de en iyi kitap” şeklinde tanımlamıştır. Öyle görülüy-or ki İbn-i Rüşd, böyle bir yöntem ortaya koymakla çağdaşı olan Kurtubalı İbn-i Madâ’yı geride bırak-mıştır. Üstelik İbn-i Rüşd’ün bu eseri İbn-i Ma-dâ’nın “el-Reddü ale’n-Nühât” adlı kitabındaki Avâ-mil nazariyesini iptal iddiasından daha da ileri git-miştir. İbn-i Rüşd bu eserini Arap gramerini mantık-sal bir sıralamaya tabi tutarak tümü ile yeniden ele almış, böylelikle sözü, isim, fiil ve harf taksimatına tabi tutmak yerine, müfret ve mürekkep nokta-i nazarından hareketle Arap gramerini tertib konu-sunda diğer bütün dillerle ortak bir telif yöntemine büründürmüştür.

Siyaset konusunda ise İbn-i Rüşd’ün “ed-Dâruî fi’s-siyâse” adlı kitabından anlayabiliyoruz ki, tabakat ve teracim kitaplarında “Telhîsü’s-Siyâset’ü li Efla-tûn” adıyla bilinen Arapça metni kaybolmuş olup İb-ranice bir tercümesi elimizde bulunan nüshayı, uz-man bir arkadaşının yardımıyla İbn-i Rüşd üslubu-na uygun olarak, Arapçaya çevirterek, bu kitap yo-luyla, Eflatun’un siyaset nazariyesinin ötesine geç-miş olan İbn-i Rüşd’ün siyasi ıslah nazariyesini or-taya çıkarma imkanını bulduk. Bunun somut delili ise, herhangi bir ülkede adaleti yerine getirme, istik-rarı sağlama, ıslah ve tecdîdi devam ettirme konula-

rını içeren “Hukûmâtü'l-Ahyâr” adlı kitabı incelerken fark ettik ki, “Medînetü'l-Fâdila” bu kitap çerhinde yer almaktadır.

İbn-i Rüşd'ün bütün bu yönleri bize onun bir başka fotoğrafını da önümüze koymaktadır. Arap ve İslam kültürünü geri kalmışlık ve duraklamadan kurtarmak için gece gündüz çalışarak yeni bir kültürel dirilişi gerçekleştiren derin bir bilincin fotoğrafıdır bu. Fakat, kendi döneminde Arap ve İslam âleminde ki fikrî realite aslında böyle bir projeye tahammül edebilmekten oldukça uzaktı. Mesela; projelerinin bir parçası olan “ed-Darûrî fi's-Siyâse” adlı kitabında Eflatun'un düşüncelerini gerçekleştirmek adına istibdat yönetimine karşı yaptığı eleştirileri genelde İslami yönetim sistemine, özelde ise Endülüs'teki yönetim sistemine karşı eleştirileri olarak anlaşılmış, bundan dolayı onun bir takım sıkıntılara düşmesine, yargılanmasına, hapsedilmesine, kitaplarının müsadere edilmesine hatta yakılmasına neden olmuştur.

O dönemdeki (Arap İslam dünyasının siyasi ortamı, Avrupa'nın şahit olduğu) tarihi gelişme, İbn-i Rüşd'ün Arap-İslam dünyasında en az yedi asır süreyle susturulması sonucunu doğurmuştur. Ne zaman ki modern Avrupa medeniyeti bütün dünyanın medeniyeti haline gelmiş, işte o zaman İbn-i Rüşd'den söz edilmeye başlanmıştır. Ne zaman ki bu medeniyet yeniden okunmaya başlanmış orada İbn-i Rüşd, medeniyetin temel direklerinden biri olarak yeniden keşfedilmiştir. Zira İbn-i Rüşd projesi Latinceye tercüme edilince Avrupa için bir soluk oluvermiştir. Daha sonra İbn-i Rüşd'ün yenilikçi ve münekkit ruhunun bir uzantısı olan iki bilgin- yani usûlde Şâtibî, tarih eleştirisinde İbn-i Haldun'u kastediyorum- ortaya çıkmış olsa bile Arap medeniyeti hızla çöküş ve durağanlık yönünde hareketine devam etmiştir.

İbn-i Haldun Arap medeniyetinin yok oluşunu bütün derinliği ile fark ederken bütün dünya kendini yenileyen yeni bir dünyanın oluşumu sadedindedir. Yine boşluğun nerede olacağını, yeni oluşumun tekrarlanacak olan modern dünyanın nerede sahneleneceğini biliyordu, hatta görüyordu. Yenilik rüzgârının nereye doğru eseceğini yakinen hissediyordu.

İbn-i Haldun bir tarihçi olmasından dolayıdır ki gelişmeleri birbirine bitişik zincirin halkaları olarak görmüştür. Rüzgârın seyrini Arap kültürünün içinde ta ilk esişinden itibaren başlayıp takip ederek gelen

bu seyrin dalgalarını görmüş ve eski Yunan'la kendini göstermiş olan akli bilimlerin izini takip etmiştir. Bu bağlamda rasyonalistlerin öncelikle Hıristiyan dünyasına intikalini hatırlatarak şöyle demiştir “Bu döneme biz böyle ulaştık. Felsefi ilimler Roma topraklarının batısından gelmiş, kuzeye kadar çarşı ve pazarın derinliklerine kadar uzanmıştır. Bu bilimlerin çizgileri sürekli yenilik halindedir. Eğitim meclisleri çoktur, resmi belgeleri kapsamlıdır. Öğrencileri sürekli artmaktadır. Oralarda ne olup bittiğini en iyi Allah bilir. O istediğini yaratır ve istediğini öne çıkarır.” Avrupa'ya ilk giren kitap, Kur'an-ı Kerim'den sonra ıslah ve yenilenme meraklıları için İbn-i Rüşd'ün kitapları olmuştur. Bu nedenle de Avrupa yükselişinde, çoğunlukla “er- Raşidiyn el-Latin” diye sembol olarak adlandırılan, Kurtubalı filozof İbn-i Rüşd'e minnet borçludur. ■

Çağımızın en önemli İslâm
mütefekkirlerinden
Faslı **MUHAMMED ÂBİD
EL-CÂBİRÎ (1935-2010)**
Hakk'a ulaşmıştır.

Allah rahmet eylesin, mekânı cennet olsun.
Bu sayıyı ona ithaf ediyoruz.